

Paweł Samuś

POLSKI RUCH SOCJALISTYCZNY A NIEPODLEGŁOŚĆ POLSKI
(do 1918)

Przedmiotem niniejszego referatu są niektóre problemy związane z procesem kształtowania stanowiska polskiego ruchu socjalistycznego wobec kwestii narodowej przed odzyskaniem niepodległości w 1918 r. W okresie rozbiorów, gdy własnego państwa nie było, a zaborcy prowadzili politykę ucisku narodowego, żaden z demokratycznych ruchów społecznych na ziemiach polskich nie mógł pominąć kwestii wolności narodu. Z problemem tym ściśle spletała się idea walki o wyzwolenie społeczne. Wszystkie partie polityczne, w tym także robotnicze, musiały szukać koncepcji najskuteczniejszego połączenia celów walki o rozwiązanie problemów społecznych z ideą wyzwolenia narodowego. Pojawienie się na polskiej arenie historycznej klasy robotniczej otworzyło nową epokę walk społecznych i narodowowyzwoleńczych. Proletariat przemysłowy stał się najprężniejszą, najbardziej dynamicznie rozwijającą się klasą narodu. Rewolucja 1905 r. ukazała dobitnie, jak dynamiczną siłę stanowił ruch robotniczy. Klasa robotnicza i sprzymierzona z nią postępową inteligencja podejmowały walkę o wyzwolenie narodowe i społeczne.

Każda z partii socjalistycznych nie ograniczała się tylko do bieżącej walki o poprawę sytuacji materialnej klasy robotniczej, ale na pierwszym miejscu stawiała przeobrażenie losów całego narodu. Od samego zarania ruch robotniczy przeciwstawiał się trzem rządów zaborczym jako sojusznikom burżuazji. Nawet wystąpienia ekonomiczne przeciwko fabrykantom z reguły doprowadzały do starć z władzą zaborczą broniącą interesów klasowych burżuazji. „Bunt łódzki” w 1892 r.

był największym wystąpieniem na ziemiach polskich przeciw zaborcy od upadku powstania styczniowego. W 1905 r. proletariats zainicjował masowe wystąpienia antycarskie innych warstw społecznych. Przesądzało to o narodowowyzwoleńczej funkcji ruchu robotniczego. Sprawy ucisku narodowego nie pomijały także bezpośrednio programy polskich partii socjalistycznych. Ich stanowisko w sprawie rozwiązania kwestii polskiej jako aktualnego hasła dnia było bardzo zróżnicowane — od poglądów o swoistym automatyzmie rozwiązania kwestii narodowej po nadejściu socjalizmu — po koncepcje eksponujące sprawę niepodległości kosztem problemów socjalnych. Do syntezy klasowych i narodowych treści polskiego ruchu socjalistycznego wiodła droga długa i skomplikowana. Okres przed odzyskaniem niepodległości był jednym z etapów trudnych poszukiwań polskiej myśli socjalistycznej.

Zróżnicowanie stanowisk wobec kwestii narodowej w polskim ruchu socjalistycznym miało wiele przesłanek. Jedną z nich była sytuacja międzynarodowa, a zwłaszcza sytuacja społeczno-polityczna w państwach zaborczych. Przed odzyskaniem niepodległości były trzy decydujące wiraże historyczne, które określały oblicze ideologiczne partii robotniczych i weryfikowały ich stanowisko w kwestii narodowej: rewolucja 1905—1907 r., I wojna światowa, Rewolucja Październikowa. Nie bez znaczenia dla ujęcia kwestii narodowej był wielonarodowy skład proletariatu na ziemiach polskich, a także pozostawanie polskiej klasy robotniczej w obrębie trzech różnych państw. Polski ruch socjalistyczny nie mógł nie uwzględniać tego, co działo się w ruchu społecznym na terenie tych państw, sprzyjało to bowiem wiązaniu walki narodowowyzwoleńczej z ideą internacjonalizmu proletariackiego.

Zródłem odmiennych poglądów było też oddziaływanie międzynarodowego ruchu robotniczego, przesłanki doktrynalne i taktyczne. Przez wiele lat polski ruch socjalistyczny pozostawał w orbicie wpływów ideologii II Międzynarodówki — a więc zachodniego ośrodka socjalizmu; wywierał nań także wpływ ośrodek wschodni — najpierw Narodna Wola, a następnie koncepcje leninowskie. W pierwszych dziesięcioleciach polskiego ruchu robotniczego silnie akcentowano uniwersalistyczne cele socjalizmu. Na ujęciu kwestii narodowej odbiło się także usilne dążenie ruchu socjalistycznego do emancypacji ideowo-politycznej proletariatu¹.

W polskim ruchu socjalistycznym omawianego okresu krańcowo różne stanowiska w sprawie dróg rozwiązania sprawy polskiej zajmo-

¹ Por. F. Tych, *Czynniki społeczne w polskim procesie dziejowym*, „Nauka Polska” 1967, nr 6, s. 52—56; *Wstęp*, [w:] *Polskie programy socjalistyczne 1878—1918*, oprac. F. Tych, Warszawa 1975, s. 9—46; M. Zychowski, *Polska myśl socjalistyczna XIX i XX wieku (do 1918 r.)*, Warszawa 1976, s. 61—65.

wały nurty rewolucyjno-internacjonalistyczny i reformistyczno-niepodległościowy. Prekursorami klasowo-proletariackiego i internacjonalistycznego stanowiska w sprawie rozwiązania kwestii narodowej były tzw. program brukselski i program Wielkiego Proletariatu. *Program socjalistów polskich*, wydany w Genewie w 1879 r. i znany jako brukselski, głosił, że rewolucja socjalistyczna miała zlikwidować zarówno nierówność społeczną jak i ucisk narodowy. Twórcy programu nie przewidywali żadnych możliwości zdobyczy wcześniejszych przed przewrotem socjalistycznym. Nie umieścili także niemal żadnych wzmianek o kwestii narodowej, sądząc, że postulaty ogólnodemokratyczne i odbudowy państwowości polskiej mogły zaszkodzić emancypacji proletariatu uznanej za najważniejsze zadanie. Program mówił, iż tylko zwycięstwo rewolucji socjalistycznej może zapewnić pomyślny rozwój narodu polskiego. Przewidywano, że będzie to rewolucja międzynarodowa, która zlikwiduje państwa, granice i konflikty narodowe. Pod wpływem ideologów anarchizmu uważano, że państwa i ich aparat zastąpi federacja wolnych gmin związanych na zasadzie więzi narodowej i ekonomicznej, dbających o rozwój języków i kultur narodowych².

Program Wielkiego Proletariatu, konsekwentnie klasowo-proletariacki i internacjonalistyczny, występował przeciwko uciskowi narodowemu i rządowi zaborczym, żądał całkowitego równouprawnienia narodowości. Jak wynika z hektografowanego szkicu programu (15 VIII 1882) proletariacy nie negowali całkowicie możliwości zjednoczenia na dalszym etapie ziem polskich w niepodległe państwo przy sprzyjających przeobrażeniach politycznych, jakie nastąpią po przewrocie społecznym w krajach europejskich, a przede wszystkim w państwach zaborczych. Program z 1 IX 1882 r. nie wysuwał jednak hasła niepodległości Polski, ponieważ uznał je za nierealne w ówczesnych warunkach. Sprzeciwiał się włączeniu na ówczesnym etapie klasy robotniczej do walki narodowyzwolenczej, ponieważ obawiał się, że będzie to sprzyjało szerzeniu się solidaryzmu narodowego i zacieraniu w świadomości mas istnienia sprzeczności klasowych. Program stawiał jako zadanie pierwszoplanowe i nadrzędne całkowitą emancypację ideologiczną i polityczną proletariatu spod hegemonii ideowej klas posiadających. Rezygnował z odrębnego traktowania kwestii narodowej, a jej rozwiązanie łączył z przyszłą rewolucją socjalną. Przewidywano, że będzie to rewolucja międzynarodowa, która zlikwiduje państwa, granice i kon-

² *Polskie programy...*, s. 49—59, 65—70; *Pierwsze pokolenie marksistów polskich. Wybór pism i materiałów źródłowych z lat 1878—1886*, t. I, oprac. A. Mojska, Warszawa 1962, s. 50—111; L. Baumgarten, *Dzieje Wielkiego Proletariatu*, Warszawa 1966, s. 8—11; F. Tych, *Początek drogi. W stulecie polskiego programu socjalistycznego (1878—1978)*, „Nowe Drogi” 1978, nr 10, s. 64—70.

flikty. Proletariacy stali na stanowisku, że idea socjalistyczna jest szersza od idei patriotyzmu, bowiem stawia przed sobą pełne zaspokojenie potrzeb politycznych, ekonomicznych, kulturalnych i moralnych człowieka³.

Kontynuacją tych poglądów, podbudowaną szerszą argumentacją ekonomiczną i polityczną, było stanowisko SDKPiL. Podstawą jej strategii było traktowanie razem sprawy wyzwolenia narodowego i społecznego w oparciu o wizję przyszłego społeczeństwa socjalistycznego. Zasady te, ustalone już u progu dziejów partii na łamach „Sprawy Robotniczej” i I Zjeździe SDKP (1894), konsekwentnie były realizowane w następnych latach, a linia programowa była modyfikowana tylko nieznacznie aktualnymi hasłami. Program partii zakładał, że proletariąt polski w ścisłym sojuszu z rosyjskim będzie walczyć o obalenie caratu i zaprowadzenie w państwie rosyjskim konstytucyjnej republiki demokratycznej. Miała ona zagwarantować klasie robotniczej swobody polityczne, a narodom zamieszkującym w obrębie tego państwa zniesienie dyskryminacji. Dodatkowo prawa dla ludności polskiej miały zabezpieczać autonomię narodową Królestwa Polskiego. Na gruncie zdobytych wolności politycznych proletariąt polski wspólnie z klasą robotniczą całej Europy miał prowadzić walkę o obalenie kapitalizmu i rewolucję socjalistyczną. Socjaldemokraci, tak jak ówcześni marksiści, pojmowali ją jako rewolucję dokonującą się równocześnie we wszystkich lub co najmniej w kilku przodujących krajach Europy. Jej zwycięstwo miało się stać początkiem wolnego związku ludów Europy i całego świata, bez granic państwowych oraz bez panowania jednego narodu nad drugim. Wysuwanie hasła niepodległości po zwycięstwie socjalistycznej rewolucji uznano za niepotrzebne. Natomiast w warunkach kapitalistycznych hasło niepodległości uważano za nierealne, a przekonanie takie opierano na przesłankach ekonomicznych i politycznych. Pierwszą było przeświadczenie, że obiektywne tendencje rozwojowe kapitalizmu działają tylko centralizująco, integrując pod względem ekonomicznym poszczególne terytoria. Tak też, jak głosiła teoria Róży Luksemburg, organicznie zjednoczone miały być ziemie polskie z państwami zaborczymi, co przekreślało realność walki o niepodległość Polski. Drugą przesłanką poglądów SDKPiL było przeświadczenie, że w warunkach imperializmu powstawanie małych państw jest nierealne, a epoka tworzenia nowych państw narodowych w Europie minęła. Przewidywań tych, jak wiadomo, nie potwierdził dalszy rozwój historyczny.

U źródeł stanowiska programowego SDKPiL w kwestii narodowej leżała niewątpliwie obawa przed zatarciem klasowego charakteru ru-

³ *Polskie programy...*, s. 140, 146—200; *Pierwsze pokolenie...*, t. II, s. 7—16; Baumgarten, *op. cit.*, s. 113—126; Zychowski, *op. cit.*, s. 132—133.

chu i naciskiem prądów nacjonalistycznych na proletariatus. Toteż program nie przewidywał możliwości włączenia w nurt walki proletariatus ruchów narodowowyzwoleńczych. SDKPiL ostro zwalczała koncepcję prawicy PPS — antyrosyjskiego powstania narodowego; potępiała wszelkie teorie uwolnienia ziem polskich spod panowania cara przez oparcie się na antyrosyjskich mocarstwach. Partia występowała przeciwko polityce rusyfikatorskiej i germanizacyjnej rządów zaborczych. Uważała proletariatus za spadkobiercę postępowych tradycji kultury polskiej i jedyne go konsekwentne go obrońcę polskich interesów narodowych.

Program SDKPiL ukształtował się w okresie, kiedy w międzynarodowym ruchu robotniczym dominowała ideologia II Międzynarodówki, a dla większości partii socjaldemokratycznych charakterystyczne było niedocenia nienie kwestii narodowej. Poglądy niektórych działaczy SDKPiL w sprawie narodowej ulegały ewolucji, podejmowane były próby modyfikacji programu partyjnego. Już w 1895 r. działacz SDKPiL robotnik Teofil Włostowski w listach z więzienia na Pawiaku nie negował hasła niepodległości Polski, wypowiadał się za niezależnością narodową po zwycięstwie międzynarodowej rewolucji socjalistycznej. Na konferencji działaczy zagranicznych w Lipsku (25 II 1900), podczas dyskusji nad tzw. szkicem wileńskim programu partii, jej uczestnicy zgodzili się z poglądem jednego z działaczy, że niepodległość Polski może być wywalczona przed urzeczywistnieniem socjalizmu, jeśli będą tego wymagały interesy proletariatus. Nie należało zatem wyrzekać się hasła niepodległości jako celu perspektywicznego, jakkolwiek aktualnym postulatem programowym miało pozostać hasło wolności politycznej i autonomii dla narodu polskiego.

Lenin od 1903 r. próbował przekonać polskich socjaldemokratów, że żądanie prawa do samookreślenia każdego z narodów powinny umieścić w programie wszystkie partie robotnicze. Popierali jego poglądy niektórzy działacze SDKPiL, jak Cezaryna Wojnarowska, Stanisław Trusiewicz-Zalewski, Władysław Olszewski, Julian Marchlewski. Sprzeciwiali się; Róża Luksemburg, Leon Jogiches-Tyszka, Adolf Warski, którzy obawiali się, że przyjęcie tego hasła przez partię sprzyjać będzie prądom nacjonalistycznym i wzmocni pozycję konkurencyjnej PPS. Ich stanowisko przeważyło, a w rezultacie partia zrezygnowała ze zjednoczenia z SDPRR w 1903 r. SDKPiL nie zmieniła swego stanowiska programowego, pomimo doświadczeń rewolucji 1905 r., w toku której masy wyraźnie ujawniły tendencje narodowowyzwoleńcze⁴.

⁴ *Polskie programy...*, s. 261—378; J. Kancewicz, *Rozłam w polskim ruchu robotniczym na pcczątku lat dziewięćdziesiątych XIX w.*, Warszawa 1961, *passim*; N. Michta, *Julian Marchlewski. Polska — Naród — Socjalizm*, Warszawa 1975,

PPS „Proletariat”, zwana niekiedy III Proletariatem, dystansowała się wobec SDKPiL z uwagi na pomijanie przez nią hasła niepodległości Polski. Krytycznie potraktowała program PPS, niedostatecznie akcentującego postawę rewolucyjno-proletariacką, a zwłaszcza wobec forsowanej przez prawicę tej partii koncepcji powstania antyrosyjskiego. PPS „Proletariat” uznawała, że walka narodu polskiego miała szanse powodzenia tylko we wspólnej z proletariatem rosyjskim walce o obalenie caratu. W programie z 1902 r. wysuwano jako najbliższe — żądanie demokratycznej konstytucji w państwie rosyjskim i autonomii narodowej dla Królestwa Polskiego. Podkreślano, że w warunkach międzynarodowych sprzyjających oderwaniu się Polski od Rosji lub po zwycięstwie międzynarodowej rewolucji socjalnej, partia będzie dążyła do odbudowania niepodległego państwa polskiego. Miało ono stworzyć odpowiednie warunki do dalszej walki o ustrój socjalistyczny. W czasie rewolucji 1905—1907 r. program partii uległ modyfikacji (1906). Uznano bowiem, że w ówczesnych warunkach politycznych i ekonomicznych nie ma możliwości uzyskania niepodległego bytu państwowego. Proletariat zatem powinien dążyć do zdobycia szerokiej autonomii politycznej dla ziem polskich. Postulowano jako najlepsze rozwiązanie związek federacyjny trzech zaborów z jednym z państw lub też, jak przewidywano, powstanie stanów zjednoczonych Europy. W ich składzie miały się znaleźć Rosja, Niemcy i Austria, a wówczas i trzy części Polski miały połączyć się w jedną całość. III Proletariat był najsłabszą partią socjalistyczną w zaborze rosyjskim. Krótki był też jego żywot, po rewolucji przestał istnieć⁵.

Odmienną koncepcję rozwiązania kwestii narodowej wysunął nurt reformistyczno-niepodległościowy polskiego ruchu socjalistycznego, uformowany na początku lat dziewięćdziesiątych XIX w., a który swój kształt organizacyjny znalazł w PPS. Prekursorami jej były w pewnym sensie programy socjalistyczne: warszawski i galicyjski Stowarzyszenia Socjalistycznego „Lud Polski” oraz idee głoszone przez Bolesława Limanowskiego. *

Program warszawski (*Zasady Socjalno-Rewolucyjnego Stowarzyszenia Polaków*) powstał w 1878 r. i był pierwotną wersją ogłoszonego

s. 49—145; N. Michta, J. Sobczak, Stanisław Trusiewicz (Kazimierz Zalewski), cz. I—II, „Z pola walki” 1975, nr 1, s. 105—131; nr 3, s. 3—25; W. Najdus, *Z historii kształtowania się poglądów SDKPiL w kwestii narodowej*, tamże, 1962, nr 3, s. 3—25; B. Radlak, *W sprawie ewolucji ideowo-politycznej SDKPiL w latach 1900—1901*, tamże, 1978, nr 1, s. 99—120; Żychowski, *op. cit.*, s. 198—232.

⁵ *Polskie programy...*, s. 422—437, 449—455; M. Mazowiecki (L. Kulczycki), *Historia polskiego ruchu socjalistycznego w zaborze rosyjskim*, Kraków 1903, s. 380—470.

drukiem „programu brukselskiego”. *Zasady...* wiązały sprawę walki ludu polskiego o wyzwolenie społeczne z narodowowyzwoleńczą walką przeciw zaborcom. Drogą realizacji tego postulatu miała być rewolucja społeczna. Akcenty podkreślające sprawę narodową wprowadzili do programu warszawskiego Józef Uziębło, Antoni Więckowski, Erazm Kobyłański. Kolejny wariant *Cel i pobudki* również mówił o sprawie narodowej i walce z rządami zaborców. Genewscy redaktorzy „programu brukselskiego” sprzeciwili się takiemu ujęciu kwestii narodowej i jego wersja ostateczna była odmienna⁶.

Program socjalistów galicyjskich (1881) autorstwa Ludwika Inlaendera, przy współudziale Bolesława Czerwieńskiego, Iwana Franko, uznając pierwszeństwo kwestii społecznej i zasady internacjonalizmu nie pomijał kwestii narodowej. Postulował, aby „ludy polski i ruski (ukraiński) odzyskały samoistny byt narodowy”, ale nie precyzował jego formy ustrojowej. Skłaniał się ku federacyjnemu rozwiązaniu kwestii narodowej, a na ówczesnym etapie wysuwał żądania walki o swobody narodowe w samorządzie, administracji, sądownictwie⁷.

Bezpośrednim prekursorem programu PPS była platforma programowa Stowarzyszenia Socjalistycznego „Lud Polski” (VIII 1881) wydanej przez grupę emigracyjnych działaczy skupionych wokół Limanowskiego, określających się jako „socjaliści narodowi” albo „socjaliści patriotyczni”. Był to wbrew nazwie program radykalno-demokratyczny. Zawierał wieloznaczne hasło walki o zniesienie ucisku politycznego i narodowego oraz „o samoistny byt narodowy w granicach dobrowolnego ciężenia” i jak najszerszy samorząd gmin i ziem. Sam Limanowski był zwolennikiem Polski jako republiki federacyjnej na wzór Szwajcarii w granicach dawnej Rzeczypospolitej z 1772 r., obejmujących ziemie z ludnością niepolską. Inni uczestnicy grupy, jak Zygmunt Balicki opowiadali się za Polską w granicach etnograficznych. Limanowski uważał, że pierwszym zadaniem było wywalczenie niepodległości Polski przy ścisłym współdziałaniu z ludami litewskim, łotewskim, białoruskim i ukraińskim. W niepodległej Polsce o ustroju „demokratyczno-socjalistycznym” narody te miały wypowiedzieć się w drodze plebiscytu, czy pozostaną w federacji, czy każdy naród utworzy odrębne państwo. Limanowski łączył hasło niepodległości z ideą socjalistyczną, ale kierowniczą rolę w walce o wyzwolenie społeczne i narodowe przyznawał nie klasie robotniczej, lecz inteligencji. Wysuwał też na czoło zadania rewolucji agrarnej, nie walkę proletariatu. Uważał, jako re-

⁶ *Polskie programy...*, s. 47—64, T y c h, *Początek...*, s. 65—68.

⁷ *Polskie programy...*, s. 75—76, 106—107, 109, 115—117.

wolucyjny demokrata, że niepodległość przyniesie nie rewolucja socjalistyczna, lecz ludowe powstanie zbrojne⁸.

Program PPS, przyjęty na zjeździe paryskim (XI 1892), wysunął hasło walki o niepodległą republikę polską. Był to nie tylko naczelny postulat programowy, ale także jego żądanie wyjściowe. W niepodległej Polsce miały być dopiero zrealizowane żądania programowe z zakresu demokratyzacji i spraw socjalnych. Wysunięcie w programie paryskim postulatu niepodległości miało doniosłe znaczenie dla polskiego ruchu socjalistycznego. Program miał potencjalnie szansę zapoczątkowania przełomu w dziejach polskiego socjalizmu, w przypadku powiązania hasła niepodległości i rewolucji socjalnej. Jego twórcy nie uczynili jednak tego, a sformułowali program w sposób umożliwiający jego różnorodną interpretację, zarówno w duchu klasowo-rewolucyjnym, jak i solidaryzmu klasowego. PPS była od początku partią niejedolitą wewnątrznie. Przedstawiciele lewego skrzydła („młodzi”) z Kazimierzem Kelles-Krauzem, Marianem Bieleckim, Józefem Kwiatkiem, Maksymilianem Horwitzem-Waleckim, Feliksem Sachsem byli zwolennikami wiązania hasła niepodległości Polski z międzynarodową rewolucją socjalistyczną, realizacji przez partię zadań klasowo-proletariackich i ogólnodemokratycznych. Podkreślano konieczność sojuszu z rosyjskim ruchem rewolucyjnym. Kelles-Krauz przewidywał możliwość, po wspólnej walce przeciwko caratowi narodów polskiego, litewskiego i ukraińskiego, zawarcia przez nie federacji lub stworzenia niezależnych państw. Wskazywał także na możliwość zawiązania federacji między przyszłą niezawisłą Polską a Rosją w warunkach demokracji burżuazyjnej, albo już w ramach europejskiej federacji po zwycięstwie międzynarodowej rewolucji socjalistycznej.

Dla przedstawicieli centrum i prawego skrzydła, jak Stanisław Mendelson, Józef Piłsudski, Witold Jodko-Narkiewicz, Bolesław Jędrzejowski, Aleksander Malinowski, Stanisław Wojciechowski, Leon Wasilewski („starzy”), sprawujących długo kierownictwo w PPS, celem maksymalnym była odbudowa niepodległej, republikańskiej i demokratycznej Polski, bez precyzowania klasowego charakteru władzy państwowej. Droga odzyskania niepodległości miała być irredenta, zbrojne powstanie antyrosyjskie. Wiązano nadzieje wyzwolenicze z walką innych mocarstw przeciwko Rosji. „Starzy” głosili separatyzm wobec rosyjskiego ruchu rewolucyjnego uzasadniając taką politykę jego słabością, negując możliwości jego rozwoju i przemian rewolucyjnych

⁸ Tamże, s. 138—144; B. Limanowski, *Pamiętniki (1870—1807)*, t. II, Warszawa 1958, s. 213, 267—269; K. Grünberg, *Polskie koncepcje federalistyczne 1864—1918*, Warszawa 1971, s. 57—58; M. Zychowski, *Bolesław Limanowski 1835—1935*, Warszawa 1971, s. 126—143, 191—200.

w państwie rosyjskim. Opierając się na przesłance o prometejskiej roli Polski w walce z reakcyjną Rosją, wysunięto koncepcję federacji Królestwa Polskiego z Litwą, Białorusią i Ukrainą po przewidywanym rozpadzie państwa rosyjskiego. Zadanie socjalistów polskich miało polegać na przyspieszaniu procesu oderwania się narodów nierosyjskich od Rosji. Społeczne cele ruchu socjalistycznego i walkę o obalenie kapitalizmu spychano na dalszy plan. Geneza tych koncepcji tkwiła w tym, że ruch socjalistyczny dzięki prężności politycznej, dynamizmowi walki i walorom moralnym stawał się magnesem przyciągającym radykalne, niepodległościowe elementy społeczeństwa polskiego spośród inteligencji, drobnomieszczanstwa, nawet jeśli obce im były ostateczne cele klasowe walki proletariatu. Przedstawiciele tych środowisk rozumieli, że jedynie ruch robotniczy stanowi realną siłę zagrażającą władzy zaborców. Z tych też przesłanek zrodziła się koncepcja budowania masowej „armii robotniczej”, przeszkolonej wojskowo i gotowej do powstania zbrojnego przeciw Rosji⁹.

Od początku rewolucji 1905 r. zaostrzały się różnice w PPS, pogłębiały się rozbieżności ideowo-programowe i taktyczne pomiędzy lewym i prawym skrzydłem w partii. Doprowadziło to do rozłamu (XI 1906) i powstania dwu odrębnych partii: PPS-Lewicy i PPS-Frakcji Rewolucyjnej.

Program PPS-Lewicy, przyjęty na I(X) zjeździe (I 1908), w kwestii narodowej głosił („na razie”) jako najbliższe zadanie wspólną walkę z proletariatem rosyjskim o republikański i demokratyczny ustrój w Rosji. W ogólnorosyjskim państwie federacyjnym Polsce miała być zapewniona szeroka autonomia z odrębnym Sejmem Prawodawczym w Warszawie. Program uznawał za nierealne, przy aktualnie istniejącym układzie sił społecznych i międzynarodowych, hasło niepodległości i walkę o oderwanie od Rosji, uważając ponadto, że izolowało to proletariatu polski od rosyjskiego i sprzyjało szerzeniu się solidaryzmu klasowego. Pod tym względem zbliżał się do programu SDKPiL, ale w odróżnieniu od tego zawierał bardziej realistyczną analizę tendencji nurtujących społeczeństwo polskie w kwestii narodowej. Ponadto program PPS-Lewicy nie wykluczał hasła walki o niepodległą polską republikę demokratyczną jeszcze w okresie kapitalizmu, gdyby wymagały tego potrzeby walki klasowej proletariatu. Był to program kompro-

⁹ *Polskie programy...*, s. 20—22, 219—224, 230—231, 252—253; Grünberg, *op. cit.*, s. 68—102; J. Kancewicz, *Zjazd paryski socjalistów polskich (17—23 XI 1892), jego geneza, przebieg i znaczenie*, „Z pola walki” 1962, nr 4; W. L. Karwacki, *Łódzka organizacja Polskiej Partii Socjalistycznej-Lewicy*, Łódź 1964, s. 34—36; A. Żarnowska, *Geneza rozłamu w Polskiej Partii Socjalistycznej 1904—1906*, Warszawa 1965, *passim*.

misowy wobec istniejących w partii różnic zdań w kwestii narodowej, bowiem część działaczy żądała wysunięcia hasła niepodległości Polski. Twórcy programu nie określili wizji rozwiązania kwestii polskiej po zwycięstwie rewolucji socjalistycznej, gdyż uważali ustrój socjalistyczny za integralnie rozwiązujący sprawy wyzwolenia od wszelkiego ucisku i znoszący państwo jako aparat ucisku¹⁰.

Pod wpływem doświadczeń rewolucyjnych także PPS-Fracja Rewolucyjna uznała za konieczne przyjąć nowy program, co nastąpiło na I(X) zjeździe (III 1907). Program zawierał istotny element — zrozumienie dla kwestii narodowej. Nie został jednak związany z klasowymi celami walki proletariatu i reprezentował, pomimo frazeologii socjalistycznej, poglądy demokratyczne i narodowyzwolenicze. Postulował walkę o „zaprorowadzenie niepodległej republiki polskiej, całkowicie i wszechstronnie demokratycznej”. Mówił wprawdzie o zadaniu „zjednoczenia Polski”, ale hasło niepodległości wyraźnie odnosił przede wszystkim do ziem polskich zaboru rosyjskiego. Odchodzono od ujmowania hasła niepodległości jako zadania „na dziś”, jak stawał to program paryski. Uważano, że wobec braku aktualnie warunków dla urzeczywistnienia niepodległości, partia winna walczyć wspólnie z rewolucyjnym ruchem w Rosji o szeroką autonomię dla Królestwa Polskiego z Konstytuanta warszawską, w ramach demokratycznego państwa rosyjskiego. Treści społeczne zostały przytłumione, nadmieniano tylko o ich realizacji po wywalczeniu niepodległości albo uzyskaniu autonomii. W końcu 1907 r. w organizacji warszawskiej nastąpił rozłam, a opozycjoniści utworzyli Robotniczą Polską Partię Socjalistyczną, która istniała do 1909 r. Jej program uznawał priorytet haseł niepodległościowych w ścisłym związku z rewolucją społeczną i ideą internacjonalizmu proletariackiego. Hasła narodowyzwolenicze głosiła PPS-Opozycja (1912—1914).

Program nie odgrywał większej roli w praktycznej działalności PPS-Fracji Rewolucyjnej. Niebawem partia wyrzekła się pracy masowej wśród klasy robotniczej i przystąpiła do realizacji taktyki „czynu zbrojnego”. Skoncentrowała się na działalności politycznej i wojskowej w zakresie przygotowań do antycarskiego powstania zbrojnego w aspekcie przewidywanej wojny między państwami zaborczymi. Doświadczenia rewolucji wykazały, że koncepcja narodowego powstania zbrojnego z udziałem klasy robotniczej, ale oderwanego od jej klasowych interesów, była nierealna. Twórca koncepcji Piłsudski od 1908 r. porzucił plan tworzenia „armii robotniczej” na rzecz czysto wojskowego

¹⁰ *Polskie programy...*, s. 474—476, 484—487; Karwacki, *op. cit.*, s. 80—83, 92—95, 150—155; Grünberg, *op. cit.*, s. 144—154; J. Kasprzakowa, *Ideologia i polityka PPS-Lewicy w latach 1907—1914*, Warszawa 1965, s. 48—53, 249—254.

ruchu zbrojnego, opartego w zasadzie na elementach inteligentkich i drobnomieszczańskich. Powołano Związek Walki Czynnej (1908), tworzono organizacje paramilitarne. Przed I wojną światową Piłsudski skłaniał się, jak i całe kierownictwo PPS-Frakcji Rewolucyjnej, ku rozwiązaniu austro-polskiemu¹¹.

Polskie partie socjalistyczne zaboru austriackiego i pruskiego ciążyły ku koncepcjom prawicy PPS w kwestii narodowej. Polska Partia Socjalno-Demokratyczna Galicji i Śląska Cieszyńskiego, jako część składowa ogólnoaustriackiej socjaldemokracji, uznała za swój tzw. program hainfeldzki (XII 1888—I 1889). Uzupełniony na kongresach brneńskim (1899) i wiedeńskim (1901), postulował w kwestii narodowej przebudowę państwa austriackiego na zasadzie federacji i utworzenia autonomicznych organizmów narodowych. Partia opowiadała się jednak za postulatami niepodległościowymi, pomimo że oficjalny program ich nie uwzględniał. Poparcie dla haseł niepodległościowych wyrażali przywódcy partyjni na zjazdach i kongresach socjalistycznych, w parlamencie, manifestowali takie stanowisko członkowie partii. Kierownictwo PPSD popierało koncepcje prawicy PPS zaboru rosyjskiego a potem PPS-Frakcji Rewolucyjnej. Nie wysunięto jednak hasła oderwania ziem polskich od Austrii, przynajmniej jako zadania najbliższego. Zapewne nie wykluczano tego w dalszej perspektywie, jeśli miała być urzeczywistniona niepodległość Polski. Nie wysuwano hasła „wyodrębnienia Galicji” ze względu na niesprzyjające warunki wewnętrzne — brak demokratycznej ordynacji wyborczej i opanowanie aparatu administracyjnego przez konserwatystów mogło być wykorzystane przeciwko ruchowi socjalistycznemu. Wychodzono także z założenia, że wobec pewnych swobód narodowych w Galicji cały wysiłek należało skupić do walki z głównym wrogiem Polaków — caratem. Oderwanie Galicji osłabiałoby natomiast jedność państwa austriackiego jako przeciwnika Rosji. Przed I wojną światową PPSD poczęła skłaniać się ku rozwiązaniu austro-polskiemu.

PPS zaboru pruskiego stanowiąc część SPD przyjęła formalnie za swój oficjalny program tzw. Program Erfurcki. W jego adaptacji (*Program Polskiej Partii Socjalistycznej pod zaborem pruskim* wydany w 1893 lub 1894) pominięto jednak kwestię polską, traktując ją być może jako część sprawy demokratyzacji stosunków w Niemczech. W praktyce kierownictwo PPS zaboru pruskiego propagowało hasło niepodległości Polski skłaniając się ku koncepcji prawicy PPS zaboru rosyjskiego. Żądano dla Polaków szerokich swobód narodowych i de-

¹¹ *Polskie programy...*, s. 458—473; T. Ładyka, *Polska Partia Socjalistyczna (Fracja Rewolucyjna) w latach 1906—1914*, Warszawa 1972, s. 41—54, 135—163, 192—204, 220—261; Żychowski, *Polska...*, s. 375—391.

mokratycznych. W związku z tym, na płaszczyźnie narodowej rodziły się konflikty z kierownictwem SPD, które odrzucało prawa Polaków w zaborze pruskim do samostanowienia narodowego i utworzenia niepodległego państwa. Istniała też w partii grupa działaczy ciężących ku lewicy SPD, zwolenników jedności działania z tą partią. Na tle kontrowersji w sprawie niepodległości Polski nastąpiło w 1913 r. ostateczne zerwanie między obu partiami i usamodzielnienie się PPS zaboru pruskiego¹².

Wybuch I wojny światowej i konflikt między zaborcami stworzyły nową sytuację polityczną. W polskim ruchu socjalistycznym pogłębiły się różnice pomiędzy nurtem klasowo-internacjonalistycznym i reformistyczno-niepodległościowym w sprawie rozwiązania kwestii polskiej. Partie pierwszego nurtu — SDKPiL i PPS-Lewica — wypowiedziały się przeciwko wojnie imperialistycznej i udziałowi proletariatu po którejkolwiek z walczących stron; występowały także przeciwko polityce okupantów. Wojna nie wpłynęła na zmianę generalnych założeń programowych i polityki SDKPiL w kwestii narodowej.

W szeregach PPS-Lewicy sprawa niepodległości Polski stała się natomiast jedną z najbardziej dyskusyjnych. Poglądy były różne i krańcowo odległe, jak pojedyncze epizody akcesu działaczy partyjnych do legionów Piłsudskiego, czy poparcie dla ruchu legionowego wyrażone przez płocką organizację PPS-Lewicy. W 1916 r. organizacja ta wysunęła hasło niepodległej Polski Ludowej urzeczywistnionej drogą rewolucji. Także działacze i sympatycy PPS-Lewicy zbierający się w warszawskim klubie dyskusyjnym „Plenum” wypowiadali się za hasłem niepodległości Polski ujmując ten problem z pozycji klasowych. Stanowisko naczelnych władz partii, początkowo wyczekujące, sformułowane zostało jako oficjalny program na konferencji piotrkowskiej (XII 1915). W przyjętej rezolucji pióra Marii Koszutskiej wypowiedziano się przeciwko podziałowi Polski między państwa zaborcze i polityce stronnictw aktywistycznych. Rozwiązanie kwestii narodowej uzależniano od sytuacji powstałej po zakończeniu wojny — nie przesądzając, że zakończy się ona rewolucją socjalistyczną, czy też zachowaniem stosunków kapitalistycznych. W zależności od tego, kwestia narodowa znalazłaby swoje rozwiązanie, stąd też nie wysunięto hasła niepodległości Polski, ale zastąpiono je formułą „usamodzielnienia kraju”. Ogólnikowe sformułowanie nie zadowoliło w partii, ani zwolenników hasła niepodległości, jak zwolennicy Antoniego Szerkowskiego, ani jego przeciwników, jak Władysław Kowalski uznających je za przejaw nacjo-

¹² *Polskie programy...*, s. 388—393, 411—421; Grünberg, *op. cit.*, s. 209—222; *Zychowski, Polska...*, s. 286—292, 295—302, 362—364.

nalizmu i frondujących w kierunku SDKPiL. Hasło „usamodzielnienia” okazało się niewystarczające już w rok później, kiedy proponowanej przez Akt 5 listopada 1916 r. koncepcji odbudowania państwa polskiego należało przeciwstawić konkretny pozytywny program w tej sprawie. Jednakże nie uczyniła tego ani PPS-Lewica, ani SDKPiL, choć sytuacja coraz bardziej tego wymagała. Po rewolucji lutowej grupa Szczerkowskiego, zwolenników hasła niepodległości, ponadto sceptycznie ustosunkowanych do możliwości realizacji socjalizmu drogą rewolucji, zaczęła frondować w kierunku PPS-Frakcji Rewolucyjnej. W połowie 1918 r. utworzyła organizację Opozycja Robotnicza PPS-Lewicy. Natomiast zdecydowana większość partii opowiedziała się za rewolucyjną drogą rozwiązywania kwestii narodowej.

Po wybuchu Rewolucji Październikowej, a zwłaszcza w drugiej połowie 1918 r. PPS-Lewica zaczęła podzielać stanowisko SDKPiL. Socjaldemokraci już wcześniej nie przewidywali pośrednich, ogólnodemokratycznych etapów walki politycznej, zrezygnowali także z wysuwania postulatu walki o demokratyczne państwo polskie. SDKPiL i PPS-Lewica uważały, że nie mogą poprzeć budowy polskiego państwa burżuazyjnego wobec szansy zwycięstwa rewolucji socjalistycznej w Europie. Uznały zatem, że należy poprzeć walkę o międzynarodową rewolucję socjalistyczną, która rozwiąże problem niepodległości Polski likwidując wszelkie formy ucisku i granice państwowe. Nie sprecyzowano jeszcze koncepcji samodzielnej socjalistycznej Polski, sądząc że po zwycięstwie rewolucji międzynarodowej problem ten będzie bez znaczenia. Polska lewica socjalistyczna wysunęła hasło walki o przyłączenie ziem polskich do rewolucyjnej Rosji, ponieważ uważała, że jego realizacja stanie się początkiem walki o zjednoczenie Polski z socjalistyczną Europą. Rewolucję rosyjską uznano za początek międzynarodowej, a możliwość jej utrzymania się zależała, jak sądzono, od nadejścia pomocy rewolucyjnej z Zachodu. Wiązano zwłaszcza wielkie nadzieje z bliskim wybuchem rewolucji w Niemczech. Ziemie polskie nabierały w tej sytuacji kluczowego znaczenia, mogły bowiem połączyć rewolucje rosyjską i niemiecką lub zahamować jej postęp w Europie. Taka ocena sytuacji legła u podstaw taktyki obu partii, które uznały za najważniejsze zadanie przygotowanie proletariatu do spodziewanych walk rewolucyjnych w końcowej fazie wojny. W dniach przełomowych nie podjęto jednak przygotowań technicznych do prowadzenia walki rewolucyjnej. Wezwano proletariat do organizowania się wokół hasła dyktatury proletariatu i rewolucji socjalistycznej. Zainicjowano w kraju tworzenie rad delegatów robotniczych, które miały być organami walki o władzę klasy robotniczej, a w przyszłości organami dyktatury proletariatu. SDKPiL i PPS-Lewica nie doceniły postępowego znacze-

nia faktu odbudowy niepodległego państwa polskiego. Stanowisko takie nie sprzyjało ich popularności na progu niepodległej Polski¹³.

PPS-Frakcja Rewolucyjna po wybuchu wojny kontynuowała linię przedwojenną opowiadając się za państwami centralnymi przeciwko Rosji. Liczyła bowiem, że tą drogą zdoła oderwać Królestwo Polskie od imperium carskiego. Stanowisko to wynikało z przyjęcia tezy, że wojna była wyłącznie rozgrywką mocarstw, od których zależało rozwiązanie sprawy polskiej. Partia przystąpiła do obozu aktywistycznego, a jej droga stopniowo ewoluowała od koncepcji austro-polskiej do niemiecko-polskiej. PPS-Frakcja poświęciła wszystkie siły dla akcji legionowej, stała się też głównym oparciem dla polityki Piłsudskiego i jego zwolenników w środowiskach robotniczych. W enuncjacjach programowych pierwszych lat wojny głosiła hasło niepodległej Polski Ludowej oraz afirmację walki zbrojnej żołnierzy legionowych, jako jedynej drogi do odzyskania niepodległości. Głównym ogniskiem przygotowań do walki z caratem miała się stać klasa robotnicza. Hasło to nie zyskało jednak większej popularności z powodu wrogiej postawy proletariatu wobec okupantów. Kierownictwo partii bliskie Piłsudskiemu zaniechało realizacji rewolucyjnych celów społecznych. Byli w nim także ludzie, którzy powrócili z PPS-Opozycji i wierzący, że wywalczona Polska będzie socjalistyczną.

Zbliżone do PPS-Frakcji stanowisko zajęła PPSD. Stała się ona aktywnym członkiem galicyjskiej „konsolidacji narodowej”, obejmującej ugrupowania polityczne od konserwatystów-stańczyków do socjalistów, akceptujących koncepcję przekształcenia monarchii habsburskiej w państwo trialistyczne. W kierownictwie PPSD stopniowo zaznaczyły się pewne różnice orientacyjne. Część „góry” partyjnej, jak Ignacy Daśzyński, Herman Diamand, konsekwentnie zajmowała postawę proaustriacką, szukając w każdej kombinacji politycznej oparcia o monarchię habsburską. Natomiast grupa działaczy z Moraczewskim, blisko związanych z Piłsudskim i wraz z nim poszukując oparcia w mocniejszym spośród państw centralnych, ewoluowała w kierunku koncepcji niemiecko-polskiej. Stanowisko identyczne z postawą PPS-Frakcji zajęła PPS zaboru pruskiego, ale partia ta nie odegrała większej roli.

Wybuch rewolucji lutowej i obalenie caratu zmusiło przywódców PPS-Frakcji do rewizji programu politycznego i taktyki. Licząc się z moż-

¹³ *Polskie programy...*, s. 489—491, 512—514, 519—521; J. Kancewicz, *SDKPiL wobec zagadnień wojny, rewolucji i niepodległości Polski w latach 1914—1918*, [w:] *Ruch robotniczy i ludowy w Polsce (1914—1923)*, Warszawa 1961, s. 103—187; Karwacki, *op. cit.*, s. 256—264, 364—398; F. Tych, *PPS-Lewica w latach wojny 1914—1918*, Warszawa 1960, s. 60—71, 113—150, 154—168; B. Radlak, *SDKPiL w latach 1914—1917. Formy i metody działalności*, Warszawa 1967, *passim*.

lfiwością całkowitego wyzwolenia narodowego Polski partia zerwała (IV—V 1917) z polityką aktywizmu, przechodząc na pozycje walki z okupantami i Tymczasową Radą Stanu. Na XIII zjeździe partii w czerwcu 1917 r. wezwano proletariat do walki o stworzenie niepodległej republiki demokratycznej Polski obejmującej „wszystkie ziemie polskie” w związku federacyjnym z Litwą. Przewidywano, że jeszcze w czasie wojny będzie wybrana Konstytuanta w sposób demokratyczny. Zmiana stanowiska partii i eksponowanie przez nią w propagandzie zaniedbywanego dotąd hasła niepodległej republiki demokratycznej i ludowej były wynikiem coraz większej radykalizacji społeczeństwa polskiego i wzmagających się nastrojów antyniemieckich. Kryzys przysięgowy w legionach zaostrzył stosunek PPS-Frakcji do okupantów. Nastąpiło ponowne zacieśnienie jej więzów z pilsudczykami skupionymi w Konwencie Organizacji A, kierującym partiami tzw. lewicy niepodległościowej.

PPSD podjęła również od połowy 1917 r. hasło niepodległej i zjednoczonej Polski z dostępem do morza. Stała akcentowała jednak sympatię dla austropolskiego rozwiązania. Unikała formułowania programu społeczno-ustrojowego, ponieważ jej zdaniem nie mógł on wyjść poza możliwości, jakie obiecywała monarchia habsburska. Od początku 1918 r. nastąpiło dalsze zbliżenie PPSD i PPS-Frakcji, z którą identyczne stanowisko w kwestii niepodległości i ustroju zajmowała grupa Moraczewskiego. Podczas gdy przedstawiciele kierownictwa PPS-Frakcji, jak: Feliks Perl, Tomasz Arciszewski, Mieczysław Niedziałkowski postulowali daleko idące reformy społeczne, większość przywódców PPSD z Ignacym Daszyńskim zmierzała do niewielkiej liberalizacji warunków istniejących w państwie austro-węgierskim. Jednakże z inicjatywy Moraczewskiego na XIV Kongresie partii (V 1918) zdecydowano się ze względów taktycznych wysunąć hasła polskiej republiki demokratycznej oraz reform społecznych.

Od lutego 1918 r. nastąpiło dalsze pogłębienie wielonurtowości w PPS-Frakcji. Obok centrum — reprezentowanego przez większość kierownictwa partii (Perl, Arciszewski, Niedziałkowski), prawicy — ściśle związanej z grupą pilsudczykowsko-konwentową (Marian Malinowski, Rajmund Jaworowski, Tadeusz Hołówko), zaczęło kształtować się skrzydło lewicowe ewoluujące w kierunku rewolucyjnym. Jego powstanie było wynikiem radykalizacji środowisk robotniczych, pod wpływem rewolucji rosyjskiej i zbliżania się momentów decydujących dla losów Polski. Nurt ten reprezentowali zarówno młodszy działacze krajowi, jak i byli reemigranci z Rosji z Tadeuszem Żarskim na czele.

Zmiana taktyki i nowe hasła propagandowe, przede wszystkim postulat niepodległej republiki polskiej i radykalnych haseł socjalnych,

zaczęły partii zyskiwać popularność w ostatnim roku wojny. Zerwano sojusz z ugrupowaniami prawicowymi, powołano Pogotowie Bojowe, co wskazywało na dążenie do uniezależnienia się od POW. Deklaracje rewolucyjne i patriotyczne oraz akcje zbrojne Pogotowia Bojowego przeciw policji niemieckiej przysparzały PPS-Fracji zwolenników wśród robotników i zyskały uznanie w postępowo-demokratycznych sferach mieszczaństwa i inteligencji.

W przełomowym okresie 1918 r. PPS-Fracja Rewolucyjna i PPSD przystąpiły do akcji przygotowawczych przed utworzeniem niepodległego państwa. Kiedy Rada Regencyjna wystąpiła z orędziem (7 X 1918) świadczącym o jej dążeniu do utrzymania władzy, PPS-Fracja w odpowiedzi proklamowała jednodniowy strajk powszechny pod hasłami zniesienia okupacji, wolności słowa i stowarzyszeń, niezwłocznego zwołania Konstytuanty w oparciu o pięcioprzymiotnikowe głosowanie. Odezwa CKR partii postulowała reformę rolną, stopniowe upaństwowienie przemysłu, rozszerzenie ubezpieczeń społecznych. Podobny program głosiła wówczas PPSD, która po zerwaniu z koncepcją austro-polską stała się rzecznikiem „konsolidacji narodowej”, czyli szerokiej reprezentacji międzypartyjnej Królestwa i Galicji, zdolnej do przejęcia władzy.

W okresie zniesienia władzy okupacyjnej i przejmowania jej w ręce polskie PPS-Fracja i PPSD nie wystąpiły jako samodzielne siły. Zgodnie ze swą koncepcją pozostały w bloku „lewicy niepodległościowej” kierowanym przez piłsudczykowski Konwent. Przedstawiciele obu partii realizując koncepcję „konsolidacji demokratycznej” weszli w skład rządu lubelskiego (6/7 XI 1918), który zaczął od wydania manifestu z obietnicami daleko idących reform społecznych. Innym, kluczowym zagadnieniem w pierwszej połowie listopada 1918 r. stała się sprawa tworzenia rad delegatów robotniczych. W niektórych ośrodkach byłego zaboru rosyjskiego nie doszło do utworzenia wspólnych rad, ale w innych żywiołowe dążenia mas doprowadziły do udziału PPS-Fracji w jednolitych radach. Wiele jej lokalnych organizacji uczestniczyło w przejmowaniu władzy terenowej w swe ręce, niekiedy w sojuszu z POW, „Wyzwoleniem”, rządziej z partiami lewicy socjalistycznej. Powołane przez nie ośrodki władzy w niektórych miejscowościach miały charakter robotniczy lub robotniczo-chłopski¹⁴.

Instytut Historii UŁ
Zakład Historii Polski Najnowszej

¹⁴ *Polskie programy...*, s. 489—491, 498—500; J. Holzer, *Polska Partia Socjalistyczna w latach 1917—1919*, Warszawa 1962, s. 17—205; H. Jabłoński, *Polityka Polskiej Partii Socjalistycznej w czasie wojny 1914—1918*, Warszawa 1958, *passim*.

Павел Самуш

ПОЛЬСКОЕ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЕ ДВИЖЕНИЕ И НЕЗАВИСИМОСТЬ ПОЛЬШИ (ДО 1918)

До 1918 г. в польском социалистическом движении существовали крайне различные взгляды в отношении путей решения польского вопроса. Предвестниками интернационально-революционного течения были, так называемые, брюссельская программа и программа Великого Пролетариата, считающие первоочередным и доминирующим заданием идеологическую и политическую эманципацию пролетариата, связывающие решение национального вопроса с будущей социалистической революцией. Продолжением этих взглядов с более широкой экономической и политической аргументацией была позиция СДКПиЛ. Основой её стратегической программы было неразделимое понимание вопроса национального и общественного освобождения опирающееся на образец международной социалистической революции. Противоположную концепцию решения национального вопроса выдвинуло реформистско-независимое течение польского социалистического движения. Начало течения было положено варшавской и галицкой программой социалистов, а также обществом „Люд Польски”. Оно нашло свою организационную форму в ППС, программа которой провозгласила главным лозунгом борьбу за независимую Польскую демократическую республику. Правое крыло партии после распада ППС — Революционная Фракция — признало, что путём для обретения независимости должна быть ирредента, вооружённое восстание против России. Такую концепцию поддержали ПСДП и ППС территории Польши захваченной Пруссией. В военные годы стали опорой политики Ю. Пилсудского. Левое крыло партии связывало решение национального вопроса с социалистической революцией. Оно дало начало ППС —евой группировке партии, которая постепенно стала сближаться с позицией СДКПиЛ. До Октябрьской революции обе стороны признавали, что надо было поддержать международную социалистическую революцию, которая решила бы вопрос независимости, ликвидируя всякое национальное и общественное притиснение.